

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

חופה ונישואין

- קצ"ד -

נמסר בש"ק פרשת שמות ה'תשע"א

נכתב בידי: הרב יוסף בן ארזה שליט"א
עימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בליל שבת פרשת וארא השיעור בשעה 9:00 בערב ויהיה בענין: 'מבוד מלכים'

בברכת התורה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי:
timnal@zahav.co.il

חופה ונישואין

בטכסיס גרידא אלא מהות האישות דישאל שונה מב"נ, שהיא חלות דינית משפטית הנפעלת ע"י מעשה הקידושין, ואילו אצל ב"נ ענין האישות הוא נפעל ממילא ע"י הניהוג המציאותי ההווה שחיים עתה כדרך איש ואשה, שעל כן אם נפרדו זמ"ז הרי ממילא נפקעה האישות ואין שייכת פעולת 'גירושין' כמבואר כ"ז ברמב"ם ריש הל' אישות ופ"ט מלכים. ועוד ראינו שם שאיסור אשת איש בב"נ אינו מצד שם 'ערוה' אלא משום ענין שייכותה לאחר באותה שעה, ואילו בישאל מלבד איסורה משום הקנין שהיא קנויה לאחר, גם חל בה חלות שם ערוה ד'אשת איש' [והטעמנו בזה כפילות הכתוב 'איש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו']. וכל זה מצד דין קידושין שנתחדש בישאל. ועתה ענינו לבאר מהות ענין החופה שנתחדש בישאל, במה הוא נבדל מאישות דב"נ שאין בהם ענין חופה, ויתבאר שאין החילוק רק בטכסיס הפועל את האישות אלא יש חילוק גם בעיקר חלות הנישואין בין אישות דישאל לב"נ.

ב הנה פליגי הראשונים מהי חופה; הר"ן (ריש כתובות) הביא מלשון הרמב"ם (אישות י, ב) שהיא יחוד, והאריך לחלוק על דבריו דסגי בהכנסה לרשותו. ודייק בלח"מ דלהרמב"ם בעיני תרת; שיביאנה לתוך ביתו וגם שיתיחד עמה. ויש עוד שיטות בראשונים (עב"י אה"ע סא ורמ"א שם נה), דהחופה היינו ההינמא שעליה או במה שמכסה החתן את ראש הכלה בסודר, או - כדברי העיטור - היריעה שפורסים ע"ג כלונסאות ומקשטים אותה בוורדים והדסים. ומנהג בני אשכנז לעשות כל הדברים יחדיו.

והנה הרמב"ם שם כתב לפי שיטתו דבעינן יחוד הראוי לביאה, שעל כן חופת נדה לא מהניא והריהי כארוסה עדיין. והר"ן חלק וכתב להוכיח מהסוגיא דחופה לפסולות (ביבמות נו) דמהניא חופה אף באיסורי ביאה, והרי הרמב"ם גופא (תרומות ז, כא) פסק כרב שיש חופה לפסולות - הרי מוכח דחופה מהניא גם כשאינה ראויה לביאה. ותיריך הלח"מ דל"ק מהסוגיא דחופה לפסולות, דהתם דין פרטי הוא מדרבנן לענין תרומה, שכהן שהכניס לחופה אשה הפסולה לו נפסלת מתרומה. ועיקר דבריו מפורשים ברשב"א שם, שהיא גזרה דרבנן כיון שעמדה לביאה פסולה. וכן יש להכריח בשיטת הרמב"ם, דהנה משמע שפירש דמיירי שהכניסה לחופה בלא קדושין קודמים, וכפרש"י שם. והתוס' הקשו א"כ מדוע נפסלת הלא קיי"ל דחופה בלא קדושין אינה קונה. ולכן פירשו דמיירי לאחר קדושין, והעמידו לפרש דברי רש"י דהסוגיא אתיא כרב הונא (בקדושין ה) דחופה קונה. אך הרמב"ם הלא פסק דחופה אינה קונה ואעפ"כ נקט דחופה לפסולות פוסלת מתרומה בלא שקדמו קדושין - ועל כרחנו

א 'זילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי', פרש"י עפ"י סוטה יב. שגירש עמרם את אשתו יוכבד, ובעצת מרים חזר ועשה לה מעשה ליקוחין, הושיבה באפריון וכו'. וכתב מהרצ"ח שמכאן מקור לדברי הרמב"ם (רפ"ט מלכים) שבמצרים נצטוו עמרם במצוות נוספות, ובכס"מ תמה על מקור הדברים [ובמכלתא (יתרו) אמרו ג"כ דבמצרים נצטוו ישראל מצוות יתרות אך לא מפורש שם ע"י עמרם], אך יש ללמוד מדברי הגמרא דבעמרם נתחדשו מצוות גירושין וקידושין דליכא בב"נ (כדברי הרמב"ם שם וברישי הל' אישות).

ואף דבגמרא אין ראייה שנצטוו על כך ולכאורה היה אפשר לומר שנהג כן כאינו מצווה ועושה, כדרך שקיימו האבות התורה עד שלא ניתנה - אך יש לבאר עפ"י הגר"י (בסנטסיל לך) שדין ליקוחין ואישות דישאל לא היה לאבות הגם שקיימו התורה, כי המציאות דאישות ישראל עדיין לא נתחדשה עד שנצטוו בה. ובוזה ביאר הגר"י היאך יעקב אבינו נשא שתי אחיות [שמצד איסור עריות דב"נ, תירץ הרמב"ן (ביבמות צח) שאינו בקורבה דע"י אישות, אך ממה שקיימו האבות התורה קשה] - כי עדיין לא היתה בעולם אישות דישאל ולא שייך לנהוג בדיני ישראל בזה כיון שהדינים שייכי רק על מציאות דאישות דישאל וזה לא היה בעולם עד שלא נצטוו. וכן נקט בשו"ת שאלת יעב"ץ (ח"ב טו), והוכיח כן מהא דילפינן (בסנהדרין נו) דלב"נ בעולת בעל יש להם נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם מדכתיב 'והיא בעלת בעל', והלא מקרא זה אמר הקב"ה לאבימלך על אברהם ושרה - הרי מוכח שאף אצל האבות לא היה ענין חופה וקדושין. ואם כן הרי על כרחנו לומר דעמרם נצטוו בדבר, דבלא שנצטוו הרי ליכא מציאות דאישות זו.

ומבואר עוד לפי"ז אמרם ז"ל שהושיבה באפריון (וע' גם בתרגום יונתן דהיינו חופה), כי גם ענין החופה הלא נתחדש רק בישאל כמבואר בגמרא שם וברמב"ם ריש הל' אישות, וכמוש"כ אבודרהם בשם הרי"ף בבאור נוסח ברכת האירוסין 'מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקדושין' שאף שגם אצל ב"נ איכא אישות דהלא ב"נ נהרג על אשת חברו, אבל סדר קדושין וחופה ליכא אלא בישאל ובוה נתקדשו ישראל ונבדלו מהאומות. וא"כ עמרם שנצטוו באישות דישאל, נתחדש אצלו גם ענין הליקוחין וגם החופה.

והנה לענין חלות הקדושין בישאל, כבר דיברנו בהרחבה להוכיח (עפ"י הרמב"ן ביבמות שם ועוד) שאין זה שינוי

א ובמכלתא דרשב"י מפורש 'קדושין'.

ב אך מסתבר שע"י עמרם נצטוו שהיה ראש הסנהדרין (שמו"ד א, ג) וגדול הדור (סוטה יב).

ג וע"ע שיעור צ, ז. ויש להעיר מלשון הילקוט (ירא צח) 'זישלחה (אברהם אבינו להגר) בגט גירושין'.

ד בשערי צדק, ב. וע"ע שיעור כג.

נישואין וכל החובות והזכויות החלים בשעת הנישואין הרי הם מחויבים בכח כבר בשעת הקדושין, דעל כן המקדש ע"מ שאין עליו שאר כסות ועונה הוי מתנה עמש"כ בתורה, דחשיב זה כסותר את דין התורה שבקדושין גופייהו, הגם שבפועל אין חיוב שכו"ע אלא בנישואין. וכן מוכח מתוס' ב"ב (מח): דתליוה לאשה להתקדש דמי לתליוהו וזבין דאגב זוזי גמר ומקני ולא הוי כתליוהו ויהיב, כי אף בקדושי ביאה [דליכא קבלת כסף] איכא קבלת דבר לאשה בכך שנתחייב לה שכו"ע - הרי משמע דשורש חיוב שכו"ע חל בקדושין. וא"כ מובן דכיון דהנישואין אינם אלא מוציאים לפועל את החיובים שבכח שהיו בקדושין, א"צ כוונה לקנין בנישואין אלא סגי בהנהגה המציאותית, דהקנין כבר נעשה בכח, ומעשה הנישואין אינו אלא ניהוג בפועל כדי שאותם חיובים שבכח יצאו אל הפועל.

וביסוד זה מתבארים כמה דברים. הבית-מאיר (נה) נקט שכל שיטות הראשונים במהות החופה מודות זל"ז בעצם, דחופה הנהוגה בכל מקום ומקום מועילה לכו"ע באותו מקום. ודימה זאת לסיטומתא דקני בד"מ כיון שכך הוא דרך הסוחרים. והשוואתו זו תמוהה לכאורה, הלא פשוט וברור דבקדושין לא שייך לדון על מעשי קנין שיועילו מחמת המנהג, דאין לנו אלא שלש דרכים שהאשה נקנית בהם, ומדוע בחופה יועיל המנהג - אך לפי החילוק האמור א"ש דאין החופה 'מעשה קנין' כקדושין אלא ניהוג מציאותי של אישות, וא"כ כל מקום ומקום לפי מנהגו הוא הניהוג המעשי בפועל של תחילת חייהם כאיש עם אשתו.

גם מוטעם בזה מש"כ בדברי יחזקאל (טז) בבאור דברי הר"ן (בקדושין י) דביאה שלאחר קדושין העושה נישואין זהו רק בביאה המותרת ולא בביאת איסור. ובשעה"מ (חופת חתנים) הקשה הלא קדושי ביאה מועילים לקנות אף בביאה האסורה. ואמר הדבר"י לחלק בין קדושין לנישואין. ולהנ"ל מובן, דמעשה קדושין שהוא מעשה משפטי של קנין, אין הפרש אם נעשה בהתר או באיסור, משא"כ מעשה נישואין שענינו ניהוג מציאותי כדרך איש ואשתו, יש מקום לומר דביאת איסור אינה כסדר הניהוג הרגיל של איש ואשתו ולא מהניא להחיל נישואין.

ובן נוכל להבין בזה שיטת המרדכי, דהנה המשל"מ (רפ"י אישות) כתב לחדש עפ"י הרמב"ן וסיעתו (בקדושין י) דחופה שנעשתה מקודם הקדושין מהניא לאחר שקידש, ודלא כמש"כ בשו"ת משאת בנימין. ובשעה"מ השיג דהרמב"ן לא מיירי אלא באופן שהחופה עצמה ממשכת עד הקדושין [וכמו מנהג דידן שמקדשים תחת החופה], דמיירי בבא עליה ביאת קדושין כשהיא ברשותו, וכמו שמדויק בלשון הרמב"ן עצמו, משא"כ הכניס לחופה ולאחר זמן עשה קדושין, אין סברא שתועיל החופה כלום שהרי בשעת מעשה לא הועילה כלום ובשעת הקדושין כבר אין החופה בעולם. אכן אף שצדקה טענת השעה"מ בדעת הרמב"ן אבל מצינו שיטה בראשונים דמהניא החופה אף באופן זה, כמובא בהגהות מרדכי (קדושין תקמה

לפרש כהרשב"א דגזרה פרטית היא לפוסלה מתרומה הגם דהחופה לאו כלום היא. [ונראה שגם ברש"י על כרחנו לפרש כן, שהרי מדויק בדבריו (שם נח).] דהסוגיא לא אתיא כרב הונא, ועל כרחק דהוא פסול דרבנן בעלמא לענין תרומה].

אכן אכתי קשה טובא על הרמב"ם קושית השעה"מ (חופת חתנים ד), דמבואר ביבמות שם דחופת פסולות שלאחר קדושין משויא לה דין נשואה לענין שיכול להשקותה מי סוטה, וכן הביא השעה"מ מהרמב"ן שהוכיח מהסוגיא שם דחופה לפסולות עושה אותה לנשואה דאוריתא. וא"כ קשיא על הרמב"ם דס"ל דחופת נדה לא משויא לה כנשואה. ועוד הקשה הדרישה (אה"ע ז) מדברי הרמב"ם גופא (אישות כב, ד) שאם הכניס לחופה אשה האסורה לו - אם מתה יורשה (ומקור הדין הראה המ"מ מתוספתא יבמות ב, ג), והרי ירושת הבעל אינה אלא בנשואה. ויש לחזק הקושיא, דלא רק לענין ירושת הבעל שהיא מדרבנן להרמב"ם מהני, אלא אף לענין דינא דאוריתא מפורש ברמב"ם (נדריים יא, ח) דמהניא חופה לאשה האסורה לענין שאם היפר הבעל נדרה מופר. וכתב הגר"א (בהל' נדרים) שמקור הדין הוא מהך תוספתא. וא"כ קשה היאך מהניא חופה בפסולות ובחיי"ל לענין דאוריתא, ומאי שנא מחופת נדה דלא מהניא.

ותיר"ן הדרישה (ז, וכן הביא הב"ש. וכן תירץ הלח"מ בהל' אישות פ"י במהדו"ק את קושית הר"ן על הרמב"ם מהסוגיא דחופה לפסולות) דשאני בכל הני דמיירי בעבריינים הנישאים באיסור הלכך מהניא החופה אף שא"ר לביאה, ומה שכתב הרמב"ם דחופת נדה לא מהניא היינו בכשרים דכיון שנמנעים מחמת האיסור הלכך לאו חופה היא. ותירוץ זה צ"ב, היאך מהניא עבריינות דרשיעי למשווי החופה כראויה לביאה, סו"ס אינה ראויה היא באמת ומה לנו ולזדון לבם.

ויש לבאר בהקדם שיטת הרי"ף (רפ"ו דיבמות) ורב נסים גאון (בתוס' קדושין י) בישוב סתירת הסוגיות, דלענין ביאת קדושין מסקינן (בקדושין שם) דלא קנה אלא בגמר ביאה דכל הבעל דעתו על גמר ביאה, אבל בביאה שלאחר קדושין העושה נישואין סגי בהעראה (ובזה מיירי ביבמות שם). וביאר בקה"י (קדושין יט) דשאני קידושין שהוא מעשה קנין ובענין כוונה לקנין, ואין דעתו לכך עד גמר ביאה, משא"כ נישואין אינם מעשה קנין אלא הנהגת האישות במציאות שממילא חלים עי"כ זכויות וקנינים וחלות נישואין, וא"כ אף דבענין כוונה לשם אישות אבל א"צ כוונה מסוימת לקנין, הלכך סגי בתחילת ביאה דמ"מ כוונת אישות ונישואין איכא שהרי הסכימו שמעתה תהא בביתו כאשתו גמורה.

הרי זכינו להבחנה דקדושין הם בעיקרם 'מעשה קנין' ואילו נישואין הוא 'ניהוג אישות'. ויש להטעים הדברים עפ"י יסוד רבותינו האחרונים (ע' שערי חיים קדושין לא, ודברנו בזה עוד במק"א בענין הגעת זמן) שבקדושין נכלל חיוב הדדי של

1 ומסתבר דהיינו דוקא אם נוהגים בדבר אחד שמחשיבים אותו 'חופה', אבל אם נוהגים בכמה פעולות גם יחד, יש לדון שכל מעשה בפני עצמו עדיין אינו מהווה חופה, כפרט כשקוראים 'חופה' לפריסת היריעה על הכלונסאות, מסתבר שביסויו הכלה שנעשה קודם לא מהני לעשותם נשואים, כמש"כ ה"י סא סק"א סה סק"ב.

האדם, הלכך לא בעינן גמירות דעת והחלטה ולכן סגי בקטן כשגדול עו"ג. וכבר דברנו בזה במק"א].

ויש לבאר לפי"ז ענין הצרכת עדי קיום בחופה, דבאו"ש (אישות י) נסתפק בזה אם יש לדמותן לקדושין וגירושין דבעינן עדים לקיומי אם לאו. ובאבנ"מ (לח סקי"ז) צדד שצריך. וכן נראה בפירוש רבנו אברהם מן ההר קדושין י: (על הגליון, המכונה 'תור"י הזקן') [והמנהג כיום לחוש לכך^ז]. ואולם בראשונים ובשאר הפוסקים מלבד אלו לא הוזכר דבר זה. והרי לפי האמור מובן דלא הוי בכלל 'אין דבר שבערוה פחות משנים', כפי שביאר הגר"ח שם את שיטת הראשונים [המדויקת ברמב"ם] שבחליצה א"צ עדי קיום, דדוקא בחלויות שהאדם פועל בעינן עדי קיומי ולא בחלויות הנפעלות ממילא ע"י מעשה, וכגון זנות דאשת איש, דאף כשאין עדים נאסרת בזה על בעלה קמי שמיא דידיע שזינתה (וע' כתובות ט ובתוס' ושיטמ"ק).

וכבר התבאר דקדוק דברי הרמב"ם (ריש הל' אישות) לפי"ז, דקודם מ"ת אדם פוגע באשה בשוק, אם רצה הוא והיא מכניסה לביתו ובעולה בינו לבין עצמו. כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שיקח האשה בפני עדים. הדגיש ענין העדים במהות חילוק גדר האישות דישראל וב"נ, כי אצל ב"נ דליכא קיחה, אין האישות אלא מכח ניהוג מציאותי שחיים כדרך איש ואשה ול"ש עדי קיום [וכהסברא הנ"ל לענין חופה בישראל], משא"כ אצל ישראל שנתחדשו 'ליקוחין' כמעשה דיני משפטי, בזה שייך להצריך עדי קיום. ועוד נראה שבא הרמב"ם בה לאשמעינן כסברת הריב"ש (בשו"ת ו שצה שצה) ודלא כדעת רב חסדאי, דלאחר מ"ת אין בישראל כלל האישות דב"נ מכח הניהוג המציאותי כדרך איש ואשתו אלא אך חלות אישות הבאים ע"י מעשה קדושין [ונוגע הדבר טובא לנידון 'נישואין אזרחיים'], וזהו שאמר דקודם מ"ת היתה אישות רק ע"י הניהוג המציאותי [ואף אצל אבותינו, וכנ"ל מהגרי"ז], ואילו לאחר מתן תורה בטלה אישות זו בישראל ואין לנו אישות אלא ע"י מעשה ליקוחין ובעדים.

[ובזכר יצחק (יד יח) חידש בדעת התוספתא והירושלמי דקדושי ביאה דמו בזה לחופה וחלוקים מקידושי כסף ושטר, וביאר לפי"ז בשיטת התוספתא והירושלמי - אך לא לדידן דקיי"ל כהבבלי - שלא יצטרכו עדי קיום בקדושי ביאה. ודברנו בזה במק"א^ז].

ובן נקט באבי עזרי (אישות ג, יג) דבנישואין א"צ עדי קיום כי אין זה חלות שהאדם פועל אלא שנפעלת ממילא מכח הנהגת האישות. [ודן לחדש לפי סברא זו שהמקדש את בתו נערה ואח"כ הלכה ונישאת שלא מדעתו, אם גילה אח"כ דניחא ליה מהנו הנישואין למפרע, משא"כ בקדושין]. וביאר שזהו הנידון בסוגיא בקדושין (ה) אם חופה קונה, דרב הונא יליף מק"ו ומה כסף דאינו גומר קונה חופה שגומרת אינו דין שתקנה, ורבא

תקמו, הובא ברמ"א אה"ע סא) בנידון אשה שנתקדשה ונכנסה לחופה והוברר שהקדושין היו פסולים כגון שאין בהם ש"פ, שאין צריך שוב חופה וברכות. ולשונו מורה דמהניא החופה שמקודם דלכשיקדשה עתה תיחשב כנשואה. ובחזו"א (סג, כג) כתב לדחוק בכוונתו דלעולם חופה קמיינתא לא הועילה אלא שהברכות לא היו לבטלה כי מ"מ בשעת מעשה שלא נודעה הטעות היה לו לברך וכל שעשה ברשות חשיב 'ברכה' ויוצא בה, שכבר הגיע שעה המוכנת לברכה אף שהיתה בטעות. אך כבר העיר שלשון המרדכי מורה דחופה הראשונה קיימת. אמנם הדבר צ"ב היאך יתכן שהחופה שקודם הקדושין תועיל עתה. אך לפי יסוד הקה"י יש לקרב הדברים אל הדעת, דסו"ס הניהוג המעשי שלהם כאיש ואשתו כבר התחיל, שהרי סברו הם וכולי עלמא שהקדושין היו כדין, וא"כ שפיר אמרינן דהחופה הועילה להחשיבם כנשואים משעה שחזר וקידשה והלאה, דעכ"פ באותה שעה הם נוהגים ממכר כדרך איש ואשה^ז.

ובן יוטעם בזה מה שצדדו הגרעק"א (תנינא נא קו) והאו"ש (אישות י) לחדש שאין מועיל תנאי בנישואין, וכדאמרינן (בכתובות עד) דמלתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי [ודנו לחדש עוד שאפילו טעות לא מהני לבטל הנישואין, שצדדו לומר דטעות מהני משום תנאי. וחיידוש זה אינו מוסכם באחרונים - ע' בית הלוי ג, ג, וחזו"א שדין תנאי לחוד ודין טעות לחוד. ואכמ"ל]. ומצינו לכך בית אב בראשונים, שכך פירש רבנו ירוחם (הובא בב"י אה"ע לט) בשם הרמ"ה הא דאמרינן (ביבמות קז) אין תנאי בנישואין [דלא כשאר הראשונים שפירשו שאם התנה בקדושין אמרינן דאחולי אחליה לתנאיה אם נשא סתם]. ולפי יסוד הקה"י הדברים מוטעמים היטב, דהנישואין חשיבי כחלות הנפעלת ממילא עפ"י דין התורה ולא ע"י האדם, הלכך לא מהני תנאי - וכמו שייסדו רבותינו האחרונים הבחנה זו, דחלויות שהאדם פועל כמו גירושין וקדושין וקנינים, מהני בהם תנאי ואפשר לעשותם לאחר ל', משא"כ בחלויות דממילא כגון שחיטה וטבילה (ע' חדושי הגר"ח יבום ו; שער"ז ז, ז ואילך; קובץ הערות עו). והארנו בזה בכמה מקומות^ז.

ובהבחינה זו יובן עוד מה שדייק בקה"י שם מהמרדכי, דחופה שקודם הקדושין מהניא גם אם היתה כשהיו החתן והכלה קטנים, דכשהגדילו וקידשה חלו הנישואין מחמת החופה שהיתה בקטנותם. והדברים מובנים לפי האמור, דהלא יסד הגר"ח שם דחלויות הנפעלות ממילא על פי דין התורה מועילות אף בקטן, דאין צריך בהם 'גמירות דעת' אלא כוונת המעשה וזה יכול להיות לקטן אם מלמדים אותו [יעו"ש שביאר בזה הא דבעינן קרא למעט קטן מחליצה ופירשו התוס' (ביבמות קד): דמיירי בגדול עו"ג ומלמדו - והלא בגירושין וקדושין לא מהני געו"ג, אלא שאני חליצה דהחלות נפעלת ממילא ולא ע"י

ז ויש לפרש בסברא זו דברי הרמב"ם וטו"ש ע שהמגרש אשתו בגירושין הפסולים מדרבנן או שיש בהם צד ספק - א"צ לחדש הנישואין ולברך שבע ברכות. והיינו מפני שכל עוד לא נתגרשה גירושין גמורים ממנו הרי במציאות היא קשורה בו בנישואיה הראשונים, אעפ"י שצריך לקדשה שוב.

ח ישעוריים יב, ו; קב, א. ה. ויש להעיר שמדברי רעק"א בתשובה קנט שהקשה גבי כה"ג ביוהכ"פ מדוע לא יקח אשה קודם יוהכ"פ באופן שהקדושין יחולו כאשר תמות אשתו הראשונה, מבואר שנקט בפשיטות ששייך לעשות חופה שתועיל לאחר שלשים. אכן באגרות משה (א"ח ח"ג מז) כתב בתירוץ קושיא זו שאין שייך לעשות כן.

ט אם כי כמה אחרונים נקטו לדינא שא"צ עדים. וכ"כ בשלחן העזר (סוסי"א) שלא נהגו לייחד עדים לחופה.

י בשיעור צ, ד.

יא שם.

סק"ה) דבחופה סגי למשווא נשואה משום דחשיבא אתחלתא דביאה. ומקור גדול לזה יש להביא מכתובות (מח סע"ב) אילימא נשואה ממש היינו בתולה ולא בעולה, ופרש"י נשואה ממש - נבעלה.² [ומעין דוגמא למש"כ בחת"ס (בשו"ת יו"ד שי) לענין קניני ממון, דקודם מ"ת בעינן שליטה מציאותית וניתנה תורה ונתחדשה הלכה דסגי במעשה המורה בעלות בלא שליטה מציאותית]. וזה מטעים יותר הסברא דלעיל דדוקא בשומרי תורה איכא חסרון דחופת נדה דאין כאן אתחלתא דביאה, משא"כ בעוברי עבירה שאין האיסור אצלם מגרע במציאות הניהוג.

אבן מלבד זאת נראה דאיכא חילוק בחלות גופא, שהרי נתבאר דהנישואין הם ההחלה בפועל של מה שחל בכח בקדושין, והרי חלות האישות שבקדושין מיוחדת בישראל בעצם מהותה וכנ"ל, וא"כ אף בנישואין בישראל איכא חלות קנין הנפעלת מכח הקדושין, שהיא רק בישראל ולא בב"נ.

אך נראה שיש להעמיק עוד בזה, דהנה כתב הרמב"ם (אישות י, שאין לעשות נישואין בנדה עד שתטהר ואין מברכים לה ברכת חתנים עד שתטהר, ואם עבר ונשא ובירך אינו חוזר ומברך. והקשה המאירי (ריש כתובות) למה לא יברך שוב והלא חופת נדה לא הועילה לה - כמוש"כ הרמב"ם (בה"ב) שאם היתה נדה אע"פ שנכנסה לחופה ונתיחד עמה לא גמרו הנישואין והרי היא כארוסה עדיין - וא"כ הלא צריך לישאנה שוב ומדוע לא יברך.

והנה יש לדקדק עוד כמה דקדוקים ברמב"ם: כיון שכבר כתב בה"ב דחופת נדה לא מהניא, מה צריך לכתוב שוב בה"ו דלא יכנס הנדה. וביותר תימא על המ"מ (שם) והרא"ש (בכתובות נו) שציינו שני מקורות שונים לשתי ההלכות; דמקור ה"ב הוא בכתובות נו בספק הגמרא דפירסה נדה [ופירש הרמב"ם דהנידון בחופת נדה אי מהניא, דלא כשאר הראשונים שפירשוהו כספק מסוים באומד דעת בנ"א לענין התחייבות תוספת כתובה]. ומקור ה"ו הוא מהסוגיא דריש כתובות שאם כשהגיע הזמן פירסה נדה - אין מעלה לה מזונות דחשיב כלא הגיע הזמן ופירש הרמב"ם משום שאין לשאתה באותו זמן. וכ"ה בר"י בן מגאש שם [וע"ש בר"ן]. וקשה מה צריך שני מקורות לכך, הלא הלכה אחת היא דאין חופה לנדה. ועוד יש לדקדק מלשון הרמב"ם בה"ב אבל אם היתה נדה אע"פ שנכנסה לחופה ונתיחד עמה לא גמרו הנישואין והרי היא כארוסה עדיין - מלשון 'לא גמרו הנישואין' קצת משמע דעכ"פ מקצת נישואין איכא.³ וכיו"ב בה"ו כתב 'ואם עבר ונשא (הנדה) ובירך אינו חוזר ומברך' משמע קצת דאיכא שם 'נשא' אף בחופת נדה. וכל זה צ"ב.

והנה הגרנ"ט (ריש כתובות) ודברי יחזקאל (טז) תירצו באופן נוסף קו' השעה"מ והדרישה הנ"ל מחופה לפסולות וחייבי לאוין, וקדמם בעיקר הדבר ב'כבוד חופה' על השעה"מ

יב וע' שבת לג. הכל יודעין וכו'.

יג אם כי י"ל שהכוונה דלא גמרו הנישואין את הקנין [וכאמרינן בעלמא 'חופה שגומרת']. דיקא נמי דלא אמר 'לא נגמרו הנישואין' אלא 'לא גמרו'.

השיב כלום חופה גומרת אלא ע"י קדושין וכי גמרינן חופה שלא ע"י קדושין מחופה שע"י קדושין. ואביי דחה דרב הונא נמי ה"ק ומה כסף שאינו גומר אחר כסף קונה, חופה שגומרת אחר כסף אינו דין שתקנה. והנה אם החופה העושה נישואין ענינה ניהוג מציאותי דאישות הבאה לאחר קדושין, אין מקום ללמוד מזה דעושה קנין בק"ו מכסף, דנישואין וקדושין שני ענינים השונים מיסודם הם, שזה מעשה קנין ואינו ניהוג אישות וזה ניהוג אישות הבא דוקא לאחר מעשה קנין, וזו היא טענת רבא. אך ר"ה ואביי נקטו שאף החופה דנישואין ענינה כמעשה קנין, ושפיר למדו בזה ק"ו שעושה קדושין. ובזה פירש מדוע להלכה פסק הרמב"ם שאין חופה קונה, הגם שאביי הסיק לקיים הק"ו - אך משום דלהלכה החופה אינה מעשה קנין אלא ניהוג מציאותי הלכך לא שייך למעבד בזה קל וחומר שתועיל החופה כקנין.

ובזכר יצחק (כח) דן לומר שהמחלוקת בגמרא אם יש חופה לפסולות אם לאו, תליא בנידון זה גופא; אם נישואין הוו חלות דממילא ע"י ניהוג כדרך איש ואשה, שאז בפסולות ליכא ניהוג כדרך, ואם הנישואין מעשה קנין אזי יועיל אף באשה האסורה לו כמו בקדושין. אך לפי מה שהוכחנו מכ"מ דחופה אינה מעשה קנין הגם דקיי"ל יש חופה לפסולות, מוכרח שאין הדברים תלויים זב"ז וכדיתבאר להלן.

אחר כל זאת נתבאר לנו סברת הדרישה והלח"מ לחלק בין חופת נדה של שומרי תורה לחופת פסולות וחייבי לאוין של עבריינים, דכל מה דבעינן ראויה לביאה הוא רק משום דבלא"ה חסר בניהוג אישות המציאותי, א"כ זהו רק בשומרי תורה, אבל אצל העבריינים אין האיסור מהוה חסרון בפועל בהנהגה המציאותית של איש ואשתו, הלכך גבי דידהו אף חופת הפסולות חשיבא כניהוג אישות.

ובעין שמצינו לאידך גיסא, שאף במקום שאין איסור ביאה, מ"מ אם החופה נעשית באופן שאין ראוי כלל לחיי אישות מצד המציאות - לא מהניא, שכן כתב הרא"ש (בתשובה נד, הובא ברמ"א סא) אודות אשה שנטתה למות והכניסוה לחופה [כדי לזכות בנדוניתה] ומתה דלא מהניא מידי. והקשה הט"ז הלא דעת הרא"ש דחופת נדה מועילה, ותירץ דהכא גרע טפי דהלא עומדת למות משא"כ התם שעתידה ליטהר. - הרי חזינן שהכל תלוי בצורת הניהוג דדרך אישות, הלכך אפילו להרמב"ם י"ל דבעבריינן מהניא חופת נדה, ולאידך גיסא אף לדעת החולקים מ"מ בנוטה למות אין כאן כלל צורת התחלת ניהוג אישות ולא מהניא.

ג עתה ניהדר לחקירתנו, האם יש חילוק במהות הנישואין בין ב"נ לישראל. והנה לפי מה שנתבאר שגם בישראל ענין החופה יסודו בניהוג המציאותי, לכאורה דמיא לאישות דב"נ. אך הנה מלבד מה שחולקים המה במהות הניהוג, דהלא לב"נ אמרינן (בסנהדרין נז) דבעולת בעל יש להם נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם, הרי דבישראל סגי בסמל והוראת אישות ולא אישות גמורה כבב"נ. ויש להטעים זאת עפימש"כ בבהגר"א (אה"ע לג

באסורות הוא רק כעין מסירה לחופה, ומהני לדיני הממון בלבד, דיציאה מרשות האב לבעל איכא אבל גדר חופה כאתחלתא דביאה ליכא, לפעול התר ביאה.

ולפי מהלך זה נתישבו לכאורה קושית המאירי וכל הדקדוקים הנ"ל, דבחופת נדה איכא נישואין במקצת, כלפי חלק הקנין, אבל לא 'גמרו' הנישואין כיון שלא חל חלק האישות במלואה. ומובן שהוצרך לומר בה"ו שלא יעשה כן, דהו"א דשפיר דמי לעשות חופת נדה דליהני עכ"פ לחלק הקנין. ועל כן צריך למקור נוסף מריש כתובות דלא יעשה כן לכתחילה. ומ"מ אם עבר 'ונשא' [דהאיכא מקצת נישואין, לדיני הקנינים] א"צ לברך שוב, כי בעצם יש כאן נישואין דהכנסה לרשותו.

והנה מהלך זה יש להבינו גם אם ננקוט שהנישואין הם אך ניהוג אישות מציאותי שנפעלת ממנו החלות ממילא, דמ"מ נפעלים שני דברים, קנינים והתר ביאה; חלק הקנין שבנישואין נפעל מניהוג ההכנסה לרשותו וחלק האישות נפעל מניהוג היחוד. ואולם יש מקום לומר שחלק הקנין שבנישואין הוא מעשה קנין משפטי בדומה לקדושין, ורק חלק האישות הוא חלות דממילא. וארווחנא בזה מה דמבואר בתוס' כתובות (פג) ובראב"ד (אישות כג,ו) שמועיל תנאי בנישואין [דלא כהרמ"ה הנ"ל וכרעק"א והאו"ש] - והרי בחלויות דממילא לא מהני תנאי - אלא דהתוס' והראב"ד מיירי לגבי חלק הקנינים וא"כ לענין זה מועיל תנאי. וכן תובן בזה שיטת ר"א מן ההר והאחרונים הנ"ל דבעינן עדים לקיומי בנישואין, והיינו מפאת חלק הקנין שיש בזה, שהוא גדר חלות שהאדם פועל.

ולפי זה ניחא בשופי מימרא דרב הונא דחופה קונה מק"ו, שלמד הק"ו מחלק מעשה-הקנין שבנישואין שבחופה ושפיר יש להשוותו לקנין דקדושין וללמוד ממנו בק"ו, ואין צריך לתירוץ האבי-עזרי הנ"ל דפליגי אמוראי בעיקר הגדר דחלות חופה (וע' שערי חיים קדושין יב).

ד) אלא שאף דהדברים נעימים ומתקבלים בסברא אבל נראה שדברי הרמב"ם מורים הפך זה, שהרי גבי מה שכתב שם שהארוסה שנכנסה לחופה נעשית כאשתו גמורה לכל דבר, ע"ז כתב והוא שתהיה ראויה לבעילה אבל אם היתה נדה לא גמרו הנישואין - הרי משמע דאדרבה, דוקא כלפי כל אותם זכויות וחובות שיש לו באשתו, קאי התנאי דחופה ראויה לביאה. וכן מפורש להדיא במ"מ וברא"ש שם, שנקטו בדעת הרמב"ם שלא קנה לענין כל הדברים. וא"כ הרי חזרה קושית המאירי וכל הדקדוקים הנ"ל.

וסברת הגרנ"ט דלא גרע חופת נדה ממסירת האב, יש לדחות בכמה אופנים; י"ל כהבית-יעקב (ריש כתובות) דליכא דין מסירה אלא באב המוסר בתו קטנה ונערה אבל לא בבוגרת שהיא ברשות עצמה ואין בה תורת מסירה, דהליכתה אינה כלום שהריהי עדיין ברשות עצמה, ורק נערה שברשות אביה כל שמסרה כבר יצאה מרשותו. אלא שמפשט דברי הרמב"ם

שם, וייסדו שבכל נישואין איכא תרת; חלק הקנין הכולל את כל השעבודים והדינים הממוניים כגון מעש"י ומציאתה ונכסי מלוג, וחלק האישות המתיר לבוא עליה, דקודם לכן אסורה לבעלה [ועיקר שני הדינים הללו מבוארים בחדושי הגר"ח בקדושין בגדר ביאה נישואין עושה].

ויסוד לדבר הביא הגרנ"ט מדין מסירת האב את בתו לחופה, דלשמואל (בכתובות מח) מהני לירושתה, ופרש"י רק לענין ירושה מפני שמוחלת לו, והתוס' פירשו דה"ל לכל הקנינים הממוניים. ובב"ש (נו) נקט שהרמב"ם פוסק כשמואל וכפרש"י (ע' פכ"ב אישות ה,ג), אבל הגרנ"ט תפס בדעת הרמב"ם ששיטתו כהתוס', שהרי גם גבי נדרים כתב הרמב"ם (נדרים יא,כב) שמשמסרה האב לבעל אעפ"י שלא נכנסה לחופה הריהי ברשות הבעל [ואם כי הלח"מ צדד לפרש באופן אחר], אבל פשוט דברי הרמב"ם כמו שפירשו הכס"מ והגר"א, ולפי"ז מפורש ברמב"ם שמיפר נדריה]. ומ"מ לענין התר ביאה [וחלות שעבוד לביאה] ליכא אלא בכניסה לחופה. הרי חזינן שהדינים יכולים להיחלק שיש כניסה לרשות הבעל לקניני הממון הגם דליכא 'חופה' לענין דברים שבינו לבינה. וא"כ יש לומר שכן הגדר בכל חופת נדה להרמב"ם, שיש הכנסה לרשותו - דהא לא גרע ממסירת האב - בלא יחוד הראוי, ומהני לקניני הממון אבל לא להתר ביאה [וביותר מוטעמים הדברים למה שדקדק הלח"מ דלהרמב"ם בעינן תרת, הכנסה לרשותו ויחוד - דההכנסה פועלת קניני הממון והיחוד פועל התר ושעבוד ביאה, ועוד דלדרך הלח"מ דברי הרמב"ם לענין חופת נדה בהכרח מיירי דהחופה נעשית ברשותו]. ולפי"ז תירצו הקושיות הנ"ל, דהא דמהניא חופה לפסולות או בחייבי לאוין, היינו רק לענין קניני הממון, דסו"ס קיימא ברשותו, משא"כ לענין התר ביאה לא מהניא למשווא 'חופה' דהיינו יחוד הראוי לביאה.

ותיריץ בזה הגרנ"ט קושית הר"ן על הרמב"ם מהא דנכנסה לחופה כתובתה מנה אפילו יש עדים שלא נבעלה (כתובות יב) - והא ליכא יחוד ומ"ט חשיבא נשואה. ותירץ הגרנ"ט דמ"מ חלק הקנין חל כיון שהיתה הכנסה לרשותו אף בלא יחוד [אמנם יש לתרץ בפשיטות כהבית-מאיר ועוד אחרונים שאף להרמב"ם א"צ יחוד גמור אלא מקום צנוע, ודלא כהבי"ש (סא) דבעינן יחוד גמור¹⁰]. וכן תי' קושית השעה"מ ממש"כ התוס' ביומא (יג) עפ"י הירושלמי שאם מתה אשת הכה"ג ביוהכ"פ מקדש וכוונס לחופה בו ביום כי היכי דליהוי 'ביתו', והלא חופה זו אינה ראויה לביאה באותו היום [אכן י"ל דהתם שאני שהיום גורם אבל האשה מצד עצמה ראויה לביאה] - אך י"ל שרק חלק הקנין חל ושפיר חשיבא 'ביתו'. ועוד האריך בזה הדבר"י לתרץ קושיות רעק"א ביבמות נח.

ולפי דבריהם יש לבאר סידור דברי הרמב"ם, שהביא דין הנושא אשה האסורה לו בסמוך לדין מסירה לחופה (בריש פכ"ב אישות), ומדוקדק היטב לדבריהם, דהא כל מה דמהני חופה

יד וע' גם בב"ח רלד ובבאבי נור אה"ע שיב. ולדבריהם אין לנו מקור מדאורייתא לחלק בין שני אופני נישואין.

טו ויש לדון דאף אי בעינן יחוד גמור, משכח"ל כששני עדים ראו והם לא ידעו שהעדים רואים, דסו"ס מצדם איכא יחוד הקונה.

קטנה או נערה, דאכתי ליכא נישואין והריהי ברשות אביה. וא"כ כשם שברכות גרידא מהני להרי"ד וריא"ז להתר ביאה אעפ"י דעודה ארוסה - למנהג יהודה, על דרך זו י"ל להרמב"ם דחופה נדה איכא התחלת ניהוג אישות עכ"פ ומועיל להתר ביאה אף בלא חלות נישואין.

אך נראה לבאר יותר, דהחת"ס (בחדושו לכתובות נו.) הסכים עם הבי"מ שחופת נדה מהניא להתירה אבל לא לקנינים, ופירש שמאותה שעה כבר נקראת 'ביתו' אלא שאינה 'אשתו' שלכן אין לו בה קנינים. וסתם ולא פירש טעמא דמלתא. ונראה לבאר שלחלות הקנינים בעינן נישואין גמורים, ואולם להתר ביאה סגי במה שיצאה מבית אביה לבית בעלה כמדויק בלשון הרמב"ם (אישות י, א) 'הארוסה אסורה לבעלה מדברי סופרים כל זמן שהיא בבית אביה'^{טז}, דתו חשיבא 'ביתו' הגם שאינה אשתו לכל דבר, הלכך בחופת נדה דאיכא עכ"פ יציאה מבית אביה לבית בעלה 'ביתו' קרינא בה, ורק חלק הקנינים תלוי בחלות נישואין גמורים.

[והנה בדברי חיים (אה"ע סה) נקט שכשתטהר הנדה היא נעשית נשואה גמורה בלא צורך בחופה, ולדבריו מדויק לשון הרמב"ם והרי היא כארוסה 'עדיין' - כלומר כל עוד היא נדה. וי"ל הטעם כיון שכבר התחיל הניהוג כדרך איש ואשה הרי כשמותרת לו נשלמו הנישואין ממילא. אכן החזו"א (סג, כא) נקט בפשיטות שצריך שוב מעשה חופה, ועכ"פ כשהיא שרויה בביתו צריך כוונת נישואין. וצ"ע].^{יז}

^{טז} וכמדוקק לישנא דהירושלמי 'כאילו בא על ארוסתו בבית חמוי' - דמשמע מיתור הלשון 'בית חמוי' דכל שנכנסה לביתו אינה בכלל האיסור אף שעדיין היא בגדר 'ארוסתו'.

^{יז} עוד היה נראה לפרש דלעולם לכל מילי דיינינן לה כארוסה כדמשמע מסתימת הדברים בה"ב, אך מדאורייתא מיהת קרינן בה 'בית אישה' [ואף מדרבנן הלא היא בעיא דלא אפשיטא בגמ']^{יח}, הלכך לא גמרו הנישואין והריהי כארוסה עדיין אך לא ארוסה ממש. ואיכא שם חופה מדאורייתא וחיילי הברכות. ולפי"ז מיושבות נמי קושית השעה"מ והדרישה, דמדאורייתא ודאי איכא חופה לפסולות ורק מדרבנן בעינן שתהא ראויה לביאה.

אך מסתימת לשון הרמב"ם נראה יותר שהיא ארוסה אף לענין מילי דאורייתא כגון לענין מיתת המונה והפרת נדרים. וע"כ נראה דלעולם לא נגמרה ההכנסה לביתו עד שיהא היחוד ראוי לביאה, ומ"מ תחילת נישואין מיהא הוי וכמו הכניסה לרשותו ועדיין לא נתייחד ושפיר ברכותיו ברכות, וכמו המנהג היום שאף שחוששים לדעת הרמב"ם לעשות יחוד, הברכות נעשות קודם היחוד דמ"מ התחלת הנישואין כבר היתה.

(אישות כב, ג) משמע שגם בבוגרת יש תורת מסירה לחופה. עוד י"ל כהבית-שמואל הנ"ל שנקט בדעת הרמב"ם שמסירה לחופה לא מהניא אלא לירושתה, כרש"י. ומה שהביא הגרנ"ט מהלכות נדרים - כבר דחה החזו"א (סג, ט). ועוד י"ל שאף מסירה לחופה גופה לא מהניא להרמב"ם בנדה כמש"כ בחלקת מחוקק (סא סק"ב), וכך נקט השואל בשו"ת הרא"ש (נד, ב).

על כן מחוורתא בזה דרך הבית-מאיר (סא) שכבר דייק כדיוקים הנ"ל ברמב"ם וגם הקשה קושית המאירי, ודקדק היטב לפרש לשון הרמב"ם איפכא מדרך הגרנ"ט, דבחופת נדה לא חלים כל הקנינים אבל מ"מ מותרת היא לבעלה, וא"ש לשון 'לא גמרו' כיון דההתר לבעלה מיהת חייל. ומתישב נמי לשון 'ונשא'. ולכן אינו חוזר ומברך שוב, דעכ"פ היתה כאן חופה שהועילה לענין התר ביאה לכשתטהר. וגם מובן מדוע כפל הרמב"ם דאין לשאת הנדה, דס"ד דשפיר דמי למעבד הכי דעכ"פ פועל כאן התר ביאה [והקושיות מחופה לפסולות וחייבי לאוין לא יתורצו לדרך זו אלא צ"ל כתירוץ הדרישה דלעיל].

אלא שאף שדברי הרמב"ם מורים כן כאמור, אך טעם הדבר אינו מובן, דבפשוטו נראה לאידך גיסא, דכל דא"ר לביאה אין התר ביאה ורק לענין קניני הממון סגי בהכנסה לרשותו.

והיה מקום לפרש שאמנם ליכא חלות נישואין כיון שא"ר לביאה, אבל מ"מ כיון שסו"ס מעשה הכנסה לחופה היה, מהני זה להתירה לבעלה דעכ"פ התחיל הניהוג בפועל של דרך איש ואשה. ומצינו כע"ז בדברי הרי"ד (על הגליון כתובות ז) והריא"ז (בשה"ג שם) דהא דביהודה היו מייחדים החתן והכלה בבית אביה והיו מברכים ברכת חתנים כדי להתירן להתייחד, היינו בלא חופה דאכתי ארוסה היא לכל דבר אלא שהיו מברכים כדי להתיר ביאה [ודלא כהגהות מרדכי (בקדושין הנ"ל) שהיו עושים חופה דבלא"ה לא מהניא הברכה מידי להתיר. וע' ב"ש נה סא פלוגתת הראשונים אם 'כלה בלא ברכה' היינו ברכות דוקא או הכוונה בלא נישואין]. וכתב הרי"ד שהוא מנהג רומניא. ועוד האריך בתשובותיו (מז) שבמצב כזה יכול האב לקבל גט לבתו

